

Inleiding

**Strijd om klassen: discussies over de relevantie
van het klasse-begrip**

Hans De Witte en Ignace Glorieux

Volgens de wetenschapsfilosoof Imre Lakatos (1974) kan men de verdiensten van een onderzoeksprogramma op basis van twee criteria beoordelen. Ten eerste moet het een zekere mate van samenhang hebben, zodat het richtinggevend kan zijn voor het uitstippelen van toekomstig onderzoek. Ten tweede moet het (van tijd tot tijd) aanleiding geven tot nieuwe bevindingen of inzichten. Een 'wetenschappelijk' onderzoeksprogramma voldoet aan beide eisen. Voor de onderzoekstraditie over 'sociale klassen' is dat wellicht niet het geval. De klassenanalyse beantwoordt immers niet aan het eerst criterium van Lakatos. Zoals de meeste onderzoeksprogramma's in de sociale wetenschappen is deze onderzoekstraditie te diffuus om te fungeren als een richtinggevend onderzoeksprogramma. Het gemeenschappelijke karakter van deze onderzoekstraditie beperkt zich hoofdzakelijk tot het beschrijven en verklaren van klasseverschillen en tot het empirisch in kaart brengen van de effecten ervan. Dat dit soort onderzoek tot interessante nieuwe sociologische inzichten geleid heeft (het tweede criterium van Lakatos), staat echter buiten kijf. Zo wees Kohn er in de jaren '60 al op dat autonomie in het werk de gerichtheid op bepaalde waarden versterkt (Kohn, 1977; Kohn en Schooler, 1983). Dit verklaart volgens Kohn en zijn medewerkers waarom arbeiders conformistischer zijn ingesteld, terwijl bedienden zelfbepaling benadrukken. In diezelfde periode stelde Bernstein (1961) een samenhang vast tussen de sociale klasse en het taalgebruik van een individu: arbeiders bleken een minder 'rijk' taalgebruik te hebben dan bedienden. Deze laatsten gebruiken een gevarieerdere en meer uitgebreide taal, met langere zinnen en meer abstracte begrippen. Wat het criterium 'innovatie' betreft, behoort het klassenonderzoek ongetwijfeld tot één van de meer vruchtbare onderzoeksterreinen in de sociologie.

Toch is de traditie van het klassenonderzoek er vooral één van verdeeldheid. Verdeeldheid over de theoretische grondslagen tussen bijvoorbeeld (neo-)Marxisten en (neo-)Weberianen en tegenover deze beide tradities de (neo-)functionalisten, die - in navolging van Durkheim - het altijd moeilijk gehad hebben met klassenanalyse. Verdeeldheid tevens over de conceptualisering van het klasse-concept. Terwijl (neo-)functionalisten een voorkeur hebben voor beroepsprestigeschalen (cf. Blau en Duncan,

1967), blijven (neo-)Marxisten en (neo-)Weberianen twisten over de conceptualisering en operationalisering van het klassebegrip (cf. het neo-Weberiaanse klassenschema van Erikson, Goldthorpe en Portocarero (1979) en de Marxistisch geïnspireerde schema's van Wright (bv. 1985)). Verdeeldheid ook, zij het in mindere mate, over de onderzoeksmethodologie. Ofschoon het klassenonderzoek geworteld is in een sterk kwantitatieve empirische traditie (Blau en Duncan waren bv. de pioniers van de later in de sociologie sterk verspreide pad-analyse), wordt geregeld gepleit voor meer kwalitatief klassenonderzoek. De verdeeldheid beperkt zich overigens niet tot die onderzoekers en auteurs die zichzelf in dit onderzoek hebben geëngageerd. Sinds ongeveer 40 jaar is er een bij wijlen levendig debat gaande over de hedendaagse relevantie van het klassebegrip. Aan de ene zijde staan auteurs die vinden dat het concept 'sociale klasse' enkel nog zinvol is voor historische analyses, doch voorbijgestreefd is als variabele voor het hedendaagse sociologisch onderzoek (bv. Pakulski en Waters, 1996). Aan de andere zijde staan zij die overtuigd zijn dat dit concept nog steeds relevant is voor sociologisch onderzoek (bv. Marshall et al., 1988). Tot deze laatste categorie behoren uiteraard niet alleen auteurs die van oordeel zijn dat 'sociale klasse' de enige onafhankelijke variabele is in sociologische onderzoek.

Het 'death of class'-debat begint voor de meeste waarnemers in 1959, met Nisbet's paper *'The Decline and Fall of Social Class'*. Het is opvallend hoe actueel sommige passages uit dit artikel klinken. Zo stelt Nisbet dat de democratisering van de samenleving, het economisch en sociaal pluralisme, het groeiende ethisch individualisme en de toegenomen scholingsgraad, tot nieuwe patronen van sociale macht en status geleid hebben, waardoor de categorie 'klasse' haast waardeloos werd voor het beschrijven en verklaren van gegevens over weelde, macht en status in Westerse samenlevingen. Klasseverdelingen, zo stelt Nisbet, werden vervangen door multidimensionele, fluide en continue statusverschillen. Het artikel van Nisbet lokte heel wat reacties uit en sindsdien is de stroom van artikels en boeken over het 'death of class'-debat niet meer bij te houden. Zoals bij de meeste principiële twisten in de sociale wetenschappen, is het niet zozeer de uitkomst van het debat die van belang is. Vooral de argumenten en redeneringen en het aangebrachte en geïnterpreteerde empirisch materiaal, brengt ons iets bij over de samenleving waarin we leven en over de discipline die we als sociale wetenschappers beoefenen. In dit themanummer van het *Tijdschrift voor Sociologie* hebben we een aantal artikels van Vlaamse en Nederlandse auteurs bijeengebracht, die zich op één of andere manier in deze strijd rond het klasse-begrip willen mengen. In deze bloemlezing vinden we dan ook vele facetten van het geschetste klassendeбат terug.

In het eerste deel van dit themanummer - *Veranderen de klassen?* - presenteren we bij wijze van inleiding twee bijdragen, waarin wordt nagegaan in welke mate bepaalde maatschappelijke veranderingen aanleiding (zouden moeten) geven tot een herijking of eventueel zelfs verwerping van het klasse-concept. Luc Sels sluit in zijn probleemstelling aan bij auteurs zoals Pahl (1989) en Esping-Andersen (1993), die verdedigen dat op industriële klassenmodellen en -strategieën gebaseerde klassen-

schema's voorbijgestreefd zijn omwille van evoluties in de economie en de arbeidsorganisatie. Sels gaat na in welke mate nieuwe organisatieprincipes en productieconcepten de positie- en statusverschillen hebben aangetast en aanleiding gaven tot een vermindering van het aantal mobiliteitsbarrières. Daardoor zouden de klassegrenzen eroderen of zelfs verdwijnen. Het onderzoek van Sels in diverse industriële sectoren biedt echter weinig steun voor de stelling dat de arbeidsdeling afneemt en dat de autonomie en de professionalisering van het werk toeneemt. Hij concludeert dan ook dat een aantal fundamentele in de bewijsvoering van vele 'klassekritici' op losse schroeven staan.

Ook Caroline Gijssels en Ive Marx onderzoeken of het klasse-concept niet moet herdacht worden in het licht van recente maatschappelijke ontwikkelingen. Zij concentreren zich daarbij niet op ontwikkelingen in de organisatie van de arbeid, doch richten zich tot diegenen die niet in staat zijn om door middel van arbeid een behoorlijk inkomen te verwerven. Uit hun analyse blijkt ondermeer dat het bestaansonzekere segment van de bevolking niet is toegenomen gedurende het laatste decennium. Wél blijken laaggeschoolden het in toenemende mate moeilijk te hebben om op de arbeidsmarkt bestaanszekerheid te verwerven. De auteurs stellen zich dan ook de vraag in welke mate er zich een 'dependency class' aan het ontwikkelen is, die structureel - en dus op een voorspelbare manier - afhankelijk is van de solidariteit van anderen.

In het tweede deel - *Over de impact van sociale klassen* - wordt nagegaan in welke mate het onderscheiden van klassen empirisch nog relevant is. Dit onderdeel bevat drie bijdragen. In een eerste bijdrage gaat Hans De Witte op basis van de data van het Interuniversitair Steunpunt Politieke Opinieonderzoek (ISPO) na in hoeverre de diverse sociale klassen er (nog) andere (ideologische) opvattingen op nahouden. Hij maakt daarbij een onderscheid tussen sociaal-cultureel en sociaal-economisch conservatisme versus progressiviteit (cf. Lipset, 1959; Middendorp, 1991). Consistent met de stellingen van o.m. Lipset (1959) vindt hij - bijna 40 jaar later - dat arbeiders sociaal-cultureel conservatiever en sociaal-economisch progressiever zijn dan bedienden en leden van de hogere klassen. Hij stelt tevens vast dat de verschillen tussen de diverse sociale klassen niet volledig terug te voeren zijn tot verschillen in opleidingsniveau. Op basis van deze vaststellingen concludeert de auteur dat het klassenconcept zijn relevantie nog niet heeft verloren.

Dick Houtman twijfelt in zijn bijdrage evenmin aan de relevantie van het concept 'sociale klasse', doch betoogt wel dat bepaalde empirische klassenverschillen te herleiden zijn tot opleidingsverschillen. Houtman argumenteert dat vooral sociaal-economisch conservatisme met de klassepositie samenhangt, terwijl cultureel conservatieve (of progressieve) opvattingen eerder verklaarbaar zijn vanuit het opleidingsniveau. Hij stelt dan ook dat economische en culturele progressiviteit via twee verschillende mechanismen tot stand komen. Economische progressiviteit wordt verklaard uit het feit dat men belang heeft bij overheidsingrijpen in de werking van de

vrije markt. Cultureel conservatisme daarentegen is vooral een gevolg van een beperkte culturele positie, met name een laag opleidingsniveau.

Peter Scholliers voert het klassendebat terug tot het meest basale niveau: wat wordt er gegeten in de verschillende lagen van de bevolking. De bevindingen van Scholliers gaan in tegen de stelling dat de algemene stijging van de levensstandaard aanleiding gaf tot een vervaging de eetgewoontes in de diverse sociale klassen. De verburgelijkings-hypothese gaat volgens deze auteur dan ook niet op, als het op eten aankomt.

De auteurs die in deel 2 aan bod komen, maken zich relatief weinig zorgen over het klassenconcept dat ze hanteren. De drie bijdragen uit deel 2 zijn gebaseerd op empirisch materiaal dat door anderen werd verzameld. In hun analyses moeten de auteurs het dan ook noodgedwongen doen met de operationalisering van derden. In deel 3 - *Conceptuele en methodologische discussies* - wordt expliciet ingegaan op een aantal conceptuele en methodologische discussies in het klassendebat.

We openen met een bijdrage van Nan Dirk de Graaf en Bram Steijn, die aansluit bij de probleemstelling uit deel 1, nl. of het klassenconcept onder invloed van maatschappelijke veranderingen aan herijking toe is. De Graaf en Steijn voeren de discussie echter concreter: ze vragen zich af of het klassenschema van Erikson, Goldthorpe en Portocarero (het befaamde EGP-schema) niet kan worden aangepast aan het onderscheid tussen de industriële en de dienstensector. Dit onderscheid werd in de huidige, post-industriële samenlevingen immers belangrijker. Beide auteurs argumenteren dat de 'service class' (de 'hoogste' klasse) in het EGP-schema te heterogeen is. Ze stellen daarom voor om deze 'service class' op te splitsen in 'managers' en 'professionals' (sociaal- en cultureel specialisten). Uit hun analyses blijkt alvast dat hun aangepaste EGP-schema beter in staat is om een aantal verschillen in gedrag en opvattingen te vatten.

In de bijdrage van Joke Claeys worden eveneens verschillende stratificatie-operationalisaties getoetst. Ze toetst daarbij niet enkel een klassenschema, doch test en vergelijkt de verklarende kracht van vier indicatoren voor sociale stratificatie: de klassenindeling van Wright, een beroepsprestigeschaal, een continue gezagsmaat en het arbeidsstatuut. Voor elk van deze indicatoren gaat ze de samenhang na met persoonlijkheidskenmerken en met werkgerelateerde attitudes. Uit haar analyses blijkt dat het klassenschema en de continue gezagsmaat de beste voorspellers zijn. Een continue-schaal heeft daarbij een aantal methodologische voordelen, die een nominaal klassenschema niet heeft.

De conceptuele en methodologische vragen die in de artikels van De Graaf en Steijn en van Claeys aan bod komen, zijn vreemd aan de onderzoekstraditie die Patrick Stouthuysen in zijn bijdrage bespreekt. Stouthuysen geeft een indringend en kritisch overzicht van de traditie van de 'historisch vergelijkende klassenanalyse'. De auteurs die in deze historisch-sociologische traditie werken, proberen het ontstaan en voortbestaan van democratische regimes te verklaren op basis van klassenanalyse. In dit

soort klassenanalyse worden niet alleen grootschalige processen en structuren geanalyseerd. Tevens wordt een zeer ruim tijds- en ruimteperspectief gehanteerd. Dit brede perspectief lijkt echter aanleiding te geven tot methodologische slordigheid. Hoewel klasse het centrale verklarende concept is, doen de betrokken auteurs te weinig moeite om dit concept te operationaliseren. Ook de nonchalance waarmee met data wordt gegoocheld, wordt bekritiseerd. Na een overzicht van deze (en andere) methodologische beperkingen van deze onderzoekstraditie, besluit Stouthuysen dat de historisch vergelijkende klassenanalyse haar beloften onvoldoende heeft waargemaakt.

Jef Verhoeven en Thierry Kochuyt leveren de laatste bijdrage in de rubriek 'Conceptuele en methodologische discussies'. Zij stellen zich vragen bij de overwegend kwantitatieve benadering in het klassenonderzoek en argumenteren dat niet enkel de socio-economische positie die men inneemt een belangrijke invloed uitoefent. Ook de manier waarop deze structurele positie door de betrokkenen zelf wordt geëvalueerd, is volgens deze auteurs van doorslaggevende betekenis. Het voortbestaan van de klassensamenleving mag volgens hen dan ook niet enkel in structurele termen begrepen worden. Zij vragen meer aandacht voor de diverse betekenissen die de betrokkenen eraan toekennen. Vanuit deze verzuchting pleiten ze voor meer kwalitatief, biografisch onderzoek.

De discussies tussen kwantitatieve en kwalitatieve methodologie vinden we ook terug in onze rubriek '*Discussies in Nederland*'. In dit vierde deel van deze bundel werden twee overzichtsartikelen opgenomen: Ultee licht de 'Nederlandse School' toe, die gegroeid is uit het 'Utrechtse Mobiliteit Seminar', terwijl Steijn een kritische bespreking biedt van enkele recente publikaties over ongelijkheid en klassen in Nederland en België.

Wout Ultee geeft in zijn bijdrage het 'recept' van de 'Nederlandse School' prijs. Deze groep Nederlandse sociologen doet haast twintig jaar empirisch onderzoek naar sociale ongelijkheid en klassestructuren. Conceptuele kwesties en discussies over operationalisering zijn voor hen van ondergeschikt belang. Inhoudelijke vragen worden door hen belangrijker geacht dan operationaliseringskwesties. Toch zijn de leden van de Nederlandse School zelden met eigen theorieën voor de dag gekomen. In de geest van het kritisch rationalisme van Popper, leiden zij hypothesen af van bestaande theorieën en toetsen die rigoreus. Dit stelsel van hypothesen noemen ze het 'technologisch-ideologisch evolutionisme'. Centraal in de werkwijze van deze school staat het werken met meerdere, 'gestapelde' databestanden, waardoor macro-sociologische hypothesen kwantitatief getoetst kunnen worden.

Bram Steijn biedt een kritische bespreking van zeven recente Nederlandstalige boeken over deze thematiek. Naast twee werken van de door Ultee besproken 'Nederlandse School', behandelt hij enkele publikaties van de kleinere Rotterdamse school. Deze minder coherente onderzoekstraditie heeft meer aandacht voor onderzoek op meso-niveau (case-studies in bedrijven) en benadrukt het 'perspectief van de betrokkenen' bij de analyse (cf. het standpunt van Verhoeven en Kochuyt). Hij rondt zijn bespreking af

met een situering van twee werken uit Vlaanderen, die hij situeert ten opzichte van het Nederlandse onderzoek. In zijn eindbesluit geeft hij aan dat het Nederlandse stratificatie-onderzoek gebaat is met een grotere mate van samenwerking tussen de twee 'Hollandse scholen'.

Dit themanummer wordt afgesloten met een bijdrage van Thierry Kochuyt. Als 'Uitleiding' gaat hij in op de aspiraties van individuen in een klassensamenleving. Aan de hand van Vlaams opinie-onderzoek naar de beoordeling van de inkomensverdeling, legt hij de tegenstrijdige gevoelens van de hedendaagse burger bloot, die het streven naar gelijkheid combineert met het nastreven van eigenbelang. Voor de interpretatie hiervan grijpt hij terug naar het werk van René Girard. Uit deze analyse blijkt dat afgunst en jaloezie de klassenverhoudingen bepalen, en een dynamiek op gang brengen die - paradoxaal genoeg - de klassensamenleving laat voortbestaan.

In zijn bijdrage aan dit themanummer bespreekt Bram Steijn een bundel met teksten over de arbeidersklasse. "Zij die een logisch samenhangende bundel verwachten, zullen teleurgesteld worden", stelt hij daarbij. Doch "deze uiteenlopende bijdragen en bevindingen vormen echter tegelijkertijd de charme van het boek, o.m. omdat een groot aantal auteurs van verschillend pluimage werd bijeengebracht". Wellicht geldt deze beoordeling ook voor het voorliggende themanummer. We hopen dat de lezer ook ditmaal de verscheidenheid van de bijeengebrachte bijdragen als charmant ervaart.

Bibliografie

- BERNSTEIN, B. (1961), 'Social structure, language and learning', *Educational Research*, 3: 163-176.
- BLAU, P. en DUNCAN, O. (1967), *The American occupational structure*. New York: Free Press.
- ERIKSON, R., GOLDTHORPE, J. en PORTOCARERO, L. (1979), 'Intergenerational class mobility in three Western European societies: England, France and Sweden', *British Journal of Sociology*, 30 (4): 415-441.
- ESPING-ANDERSEN, G. (1993), *Changing Classes: Stratification and Mobility in Post-Industrial Societies*. London: Sage.
- KOHN, L. (1977), *Class and conformity: a study in values. With a Reassessment, 1977*. Second edition, Chicago/London: The University of Chicago Press.
- KOHN, L. en SCHOOLER, C. (1983), *Work and personality: an inquiry into the impact of social stratification*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- LAKATOS, I. (1974), 'Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes'. pp. 91-196, in: I. LAKATOS en A. MUSGRAVE (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LIPSET, S. (1959), 'Democracy and Working-Class Authoritarianism', *American Sociological Review*, 4: 482-501.

-
- MARSHALL, G., NEWBY, H., ROSE, D. en VOGLER, C. (1988), *Social class in modern Britain*. London: Hutchinson.
- MIDDENDORP, C. (1991), *Ideology in Dutch politics. The democratic system reconsidered 1970-1985*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- NISBET, R. (1959), 'The Decline and Fall of Social Class', *Pacific Sociological Review*, 2 (1): 11-28.
- PAHL, R. (1989), 'Is the Emperor Naked', *Industrial Journal of Urban and Regional Research*, 15: 127-129.
- PAKULSKI, J. en WATERS, M. (1996), *The death of class*. London: Sage.
- WRIGHT, E. (1985), *Classes*. London: Verso.

